

Tragovi svakodnevice u komediji "Čini barona Tamburlana"

Baotić, Svjetlana

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:770489>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET OSIJEK

Preddiplomski dvopredmetni studij

Hrvatski jezik i književnost i njemački jezik i književnost

Svjetlana Baotić

Tragovi svakodnevice u komediji *Čini barona Tamburlana*

Završni rad iz Svakodnevice u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća

Mentorica: prof. dr. sc. Zlata Šundalić

Osijek, 2012.

Sadržaj:

1. Uvod u 18. stoljeće u hrvatskoj književnosti	4
2. Književnost 18. stoljeća u Banskoj Hrvatskoj	5
3. <i>Čini barona Tamburlana</i>	7
3.1. Književnopovijesni okvir	7
3.2. Određenje djela	9
4. Svakodnevice u <i>Činima barona Tamburlana</i>	10
4.1. Općenito o pojmu svakodnevica	10
4.1. Hrana	11
4.2. Piće	13
4.3. Stanovanje	14
4.4. Ljudi	16
4.5. Običaji	17
4.6. Moda	18
5. Svakodnevica djela u kontekstu svakodnevica u Banskoj Hrvatskoj	19
6. Literatura	21

Sažetak:

U ovom radu se govori o elementima svakodnevice u kajkavskoj komediji *Čini barona Tamburlana*. Najprije ću predstaviti 18.stoljeće u hrvatskoj književnosti, prilike koje su tada bile te književnost Banske Hrvatske kojoj djelo pripada, zato je ona kao jedna od regionalnih književnosti dobila prednost u odnosu na druge. Djelo je potom smješteno u književno povijesni okvir te mu biva pojašnjena periodizacijska označnica. U daljnjem radu se govori o svakodnevici kao općenitom pojmu te se po svakom segmentu svakodnevice (hrana, piće, stanovanje, moda, ljudi, običaji) traže određeni citati u djelu koji bi potkrijepili ondašnju svakidašnjicu i otkrili malo više o prilikama koje su tada bile. Na kraju se povezuje svakodnevica ovog djela s ostalim djelima koja pripadaju književnosti Banske Hrvatske.

Ključne riječi: prosvjetiteljstvo, svakodnevica, komedija, Banska Hrvatska

1. Uvod u 18. stoljeće u hrvatskoj književnosti

Hrvatska književnost 18. stoljeća nema jedinstvenu periodizacijsku označnicu, te predstavlja stanovito kolebanje teoretičara. U odnosu na povijesti hrvatske književnosti korištene za ovaj rad, možemo govoriti o književnosti 18.stoljeća, odnosno o stilskom pluralizmu 18.stoljeća (Jelčić, 1997: 70), o književnosti prosvjetiteljstva u Povijesti hrvatske književnosti 3, (Bogišić, 1974:293)

Prosvjetiteljstvo je duhovni pokret građanstva (najprije u zapadnim zemljama), koji ide od sredine 17. st. do početka 19. Stoljeća, a za cilj ima pobjedu razuma i ljudskog dostojanstva u kulturi, širenje svjetlosti u mraku neznanja, pa negdje nalazimo podatke o 18.stoljeću kao „stoljeću svjetlosti“. Kao političko-kulturni pokret temelji se na filozofiji zdravog razuma, a neki od predstavnika su Kant, Diderot, itd. U hrvatskoj književnosti 18. st. nema velikih pojedinaca, koji bi se isticali djelom i idejama; dominantnu ulogu u životu i razvoju hrvatske kulture sada preuzimaju sjeverni krajevi, tzv. uža Hrvatska, gdje se unatoč teškim okolnostima vide znakovi prosperiteta. Bitna odrednica književnosti 18. st. je njezina prosvjetiteljsko-znanstvena usmjerenost; gotovo svaki književnik se bavi i znanstvenim radom, a na prvom su mjestu matematika i filozofija; učenost kod nas potvrđuje latinski jezik kao jezik znanosti i kao službeni jezik hrvatskog administrativnog aparata.

Bitne odrednice književnosti 18. stoljeća su regionalizam i stilski pluralizam. Regionalizam je vezan uz povijesne i geografske razloge, a glavne karakteristike su mu pomicanje središta književnog života prema sjeveru, podjela na hrvatski književni jug i sjever te stupanje Slavonije na hrvatsku književnu scenu tek u 18.stoljeću.

Periodizacijsku označnicu „stilski pluralizam 18. stoljeća“ koristi Dubravko Jelčić u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* (Zagreb 1997: 70), ali ne određuje pobliže o kojim je stilovima riječ: „Osamnaesto stoljeće u hrvatskoj književnosti prošlo je u znaku stilskog pluralizma. Interferirali su zakašnjeli stilovi, oni koji su već odavno ocvali u europskim književnostima, a neki od njih bili su već prošlost i za hrvatsku književnost.“ (Jelčić, 1997: 70); Možemo govoriti o prisutnosti sljedećih stilova: barok, rokoko, racionalizam, romantizam, sentimentalizam, latinizam, neoklasicizam te pseudoklasicizam.

2. Književnost 18. stoljeća u Banskoj Hrvatskoj

U Banskoj Hrvatskoj prevladavala je književnost nabožno-moralizatorskog karaktera, kojoj je jedina svrha bila vjersko prosvjećivanje naroda. Prava prosvjetiteljska književnost još nije poznata. Budući da se za narod nije imao tko brinuti, jer je građanstva malo i pod utjecajem je stranaca, brigu za narod preuzimaju svećenici. Književna djelatnost je vezana za kajkavsko narječje, a nastaje najčešće u samostanima.

Budući da kroz ovaj seminar promatramo komediju, prikazat ćemo razvoj žanra kojem ona pripada na području Banske Hrvatske.

U korpusu starije kajkavske drame razlikujemo tri segmenta. Svaki od njih obilježen je vremenom i mjestom nastanka, tematskim i dramaturškim značajkama te namjenom i mjestom izvedbe.

U prvom se nalaze drame izvedene u isusovačkim školskim kazalištima Zagreba i Varaždina, od dolaska isusovaca u Hrvatsku, do privremenog ukidanja njihovog reda, 1773. Latinski jezik dominira, ali ipak možemo navesti neke od *jerbo lingua patria* naslova, odnosno drama na hrvatsko-kajkavskom, izvedenih u Zagrebu na kajkavštini su *Cyrus*, *Codrús* itd. U Varaždinu se na sjevernohrvatskoj kajkavštini glumi 1771., a zagrebački isusovački gimnazijalci nastupaju kao gosti u misionarskoj postaji u Karlovcu, prikazujući dijelove Muke Kristove na hrvatskom jeziku. Sačuvana je tek tragedija *Lizimakuš*. Bitno je napomenuti da ženske uloge igraju muškarci, a da drame imaju rodoljubni i vjersko-čudoredni karakter.

U drugom se segmentu nalaze drame koje su pisane između 1791. i 1834. Među njima su i one danas poznatih autora kao npr.: Tito Brezovački, Matija Jandrić itd. Osim manjeg broja autorskih dijela, ostala su poznata pod imenom anonimna kajkavska drama. (Batušić, 2002: 7,8)

Cijela se glumišna djelatnost odvija na dva scenska lokaliteta: u bogosloviji, tj. sjemeništu na Kaptolu te u tzv. Plemićkom konviktu na Gradec-Griču. Kajkavskih je predstava bilo i u doba njemačkih uprava u Amadeovu kazalištu, ali su bile plod promišljenih poteza pojedinih upravitelja kazališta. (Batušić, 1987:189,190)

Vrstovni sustav toga segmenta račva se u dva smjera, premda pojam igrokaz ujedinjuje oba. Ovom segmentu pripadaju: *Čini barona Tamburlana*, *Diogeneš*, *Matijaš Grabancijaš Dijak* itd.

O raspravama o izvornosti spomenutoga dramskog korpusa još je prije više od stotinu godina zaključeno da nije riječ o pukim prijevodima, već su posrijedi preradbe njemački i austrijskih komedija. Hrvatske varijante inozemnih predložaka sastavljene su u 1,3,4 ili 5 činova u prozi, i to po maskulinom načelu sjemenišnog kazališta koje slijedi teatarske konvencije poznate iz istovrsnih europskih zavoda. Zbog te maskulinizacije dolazi kod prijevoda odnosno lokalizacija i različitih oblika preradbe. Različiti muško-ženski odnosi u izvorniku (otac i suprug, majka i supruga ili dvoje mladih zaljubljenika) ili tipični ženski likovi zamjenjuju se u kajkavskim adaptacijama isključivo maskulinim rodbinskim odnosima, odnosno muškim likovima.

Trećem segmentu pripadaju drame nastale izvan kruga sjemenišnih autora: djela Dragutina Rakovca i Ljudevita Vukotinića. (Batušić, 2002 : 9, 11)

3. Čini barona Tamburlana

3.1. Književnopovijesni okvir

Kajkavska komedija o baronu Tamburlanu prvi put se u povijesti hrvatske književnosti spominje u Šafarikovoj *Geschichte der südslawischen Literatur II*, u popisu rukopisa kajkavskih drama. Dok za veći broj dramskih tekstova navodi autora ili prevoditelja ili bar jezik s kojeg je djelo prevedeno, odnosno prerađeno, za komediju Baron Tamburlanović ne kaže ništa. Tridesetak godina nakon te Šafarikove bilješke, Šrepel izdaje komediju u *Gradi I*.

U predgovoru kaže da Šafarik navodi deset kajkavačkih neštampanih drama te veli za njih da se nahode u prijepisu stenjevačkoga župnika T. Mikloušića. Ove su drame napisane na koncu prošloga vijeka, ali su poznate samo 3 potpune: U g. akademika Ivana Tkalčića nahodi se *Baron Tamburlanovich ili pelda nerazumnoga potroshliveza*..

Krajem prošlog stoljeća nije se znalo da postoji i duža verzija komedije o baronu Tamburlanu, a kraću verziju njezin izdavač smatra potpunom i datira je u 1825. koja se i spominje u kraćoj verziji teksta u vezi s obračunom prihoda starog baruna. Činjenica da je bila poznata samo kraća verzija komedije dovela je do nesporazuma oko prevoditelja, odnosno prerađivača te komedije. (Fališevac, 1989 : 329)

Što se tiče predložka, odnosno izvornika s kojeg je ovo djelo prevedeno, mišljenja se razilaze.

Andrić u svojoj studiji ne spominje prevoditelja, a detaljnije razmatra pitanje provenijencije komedije: „Što se tiče *Barona Tamburlanovicha*, za kojeg do danas nismo mogli naći izvora, držim da također neće biti izvorna radnja naših kajkavskih dramatičara. U pripiski njemačkog rukopisa koji se čuva u sjemenišnoj knjižnici pod imenom *Stephan, der erste König von Ungarn* stoji zapisano da će se sutradan davati u hrvatskom jeziku drama u kojoj se krije istina poslovice *Man strecke sich nach der Decke*, a po strani je drugom rukom dodan natpis te hrvatske drame: *Chini Barona Tamburlani*. Nije nemoguće da se pod tim imenom krije ime njemačkog originala.“ (Andrić,1901:75)

Posve nov pristup komediji omogućen je Fancevljevim izdanjem starije i duže verzije komedije u *Gradi XV*. Rukopis duže verzije tridesetih je godina Sveučilišnoj knjižnici u

Zagrebu darovao Đ. Šurmin; rukopis se i danas nalazi tamo. Komedija se zvala *Čini barona Tamburlana*, a izvodila se u sjemenišnom teatru 1802., 1807., 1831. te 1833. Mlađa redakcija napisana je tijekom 1825.godine. Prema tome, komedija se igrala u različitim razdobljima sjemenišnog teatra i svjedočila o vitalnosti kajkavske komediografije, za razliku od drugih književnih rodova i vrsta u tom razdoblju u sjevernoj Hrvatskoj. Fancev se također pozabavio i pitanjem stranog uzora teksta. Za razliku od prethodno spomenutih mišljenja, on zastupa sljedeću tezu: „Ako je sjemenišni teatar uglavnom i živio od prijevoda njemačke dramske produkcije bez veće literarne vrijednosti, od njegova se repertoara sačuvalo nekoliko igrokaza kojima direktni izvori nisu nađeni, ali će ovi biti originalni samo toliko što su po nepoznatim uzorima iz stranih literatura vrlo vješto lokalizirani u našu sredinu. I baš u ovima nailazimo na tragove utjecaja francuske i talijanske drame. (Fališevac, 1989:331)

Zanimljivost koju smatram da treba istaknuti odnosi se na mjesto radnje. Naime, radnja kajkavske komedije smještena je u Dubrovnik.

Sve to upućuje na mediteransko, južno podrijetlo komedije. S druge strane, Fancev lociranje radnje u Dubrovnik objašnjava kao svjesnu težnju kajkavskog pisca ili prerađivača za povezivanjem hrvatskog sjevera i juga. Lokaliziranje radnje u Dubrovnik ima značenje komediografskog postupka kojim se svjesno otklanja pažnja gledatelja od kajkavske, zagrebačke sredine. (Fališevac, 1989:332)

Kao uzor po kome je stvarano ovo djelo, povjesničari navode Molierova *Građanina plemića*. (Kombol, 1961:405, Fališevac, 1989:331, Novak, 1984:348)

Zagonetno ime Tamburlano u zagrebačko-krapinskom slučaju nema veze ni sa Mongolima, ni Marlowom (objašnjeno u daljnjem tekstu), bilo je u Napulju i napuljskim prostorima vrlo uobičajeno. Prema nekim podacima, u Napulju je već 1680. godine bila prikazivana komedija o velikom Tamerlanu, pa je to zvučno ime ostalo živjeti u napuljskom i talijanskom glumištu tijekom 18.st u derivacijama koje su sve više asocirale na pompozost, ispraznost, te na tamburu i tamburaše. (Novak, 1984: 348)

S druge strane, ime se povezuje s Marlowom komedijom *Tamburlaine the Great*. (Fališevac, 1989:343)

3.2. Određenje djela

Djelo se može označiti kao **klasicistička komedija** jer se temelji na klasicističkim poetičkim načelima: jedinstvena je radnja komedije, epizode su čvrsto povezane, likovi su jasno ocrtani, idejna je koncepcija precizno formulirana, a komediografski svijet utemeljen na čvrstom sustavu vrijednosti.

Obzirom na izvanestetsku društvenu funkciju komedija se može okarakterizirati kao djelo s dominantnom funkcijom vrednovanja, aksiološkom funkcijom te strukturira klasicističku komediju s prosvjetiteljskim pomakom. (Fališevac, 1978: 344)

Lik mladog Barona je bitan za određivanje pripadnosti komedije upravo razdoblju prosvjetiteljstva i označnici *Čini barona Tamburlana* kao **prosvjetiteljske komedije**: Dok je renesansna komedija upravo u tipu rasipnog i lakomislenog mladića pokazivala negativne osobine i karakterne mane, uzmimo za primjer Dundu Maroja, ovdje je situacija obrnuta. Razloge tome, možemo pronaći u koncepcijama prosvjetiteljstva, koje u obrazovanju vidi mogućnost izgradnje moralno i društveno pozitivnog karaktera. (Fališevac, 1978:347)

Po sociološkom određenju, ova je komedija tipična građanska. Svi likovi pripadaju građanskoj klasi, različitim slojevima te klase, određeni su svojim zanimanjem a ne porijeklom, a barun koji se želi izdignuti i iznevjeriti svoju klasu biva izvrnut smijehu poruzi i pouci jer se ogriješilo o norme i zakone građanske klase. Tipični su tako za određene komedije likovi obrtnika i trgovaca, kojih se moral i poštenje ističu kao idealni obrazac ponašanja. (Fališevac, 1978: 349)

Obzirom na prethodno spomenute zaključke možemo reći da je kajkavska komedija *Čini barona Tamburlana* klasicistička i prosvjetiteljska komedija u periodizacijskom određenju, a građanska komedija po sociološkom određenju, te da periodizacijske označnice ove komedije korespondiraju sa samim djelom, jer su načela i jednog i drugog razdoblja zastupljena u djelu i mogu potvrditi pripadnost djela obama razdobljima.

4. Svakodnevnica u *Činima barona Tamburlana*

4.1. Općenito o pojmu svakodnevica

Kako bi bolje upoznali sebe, moramo poznavati svoju prošlost, svoje pretke, i ono što je ispunjavalo njihove dane. Svakodnevnica onih koji su bili prije nas uvijek je bila određeni misterij za znanstvenike koji su ju uz pomoć raznih disciplina, izvora podataka, nastojali što više približiti i prenijeti nama. Svakodnevnica, odnosno, svakidašnjost se može definirati kao. „...sitni događaji koji se jedva ukazuju u vremenu i prostoru.“ (Braudel, 1992:16)

Svakodnevnica bi se mogla i drugačije odrediti, odnosno proširiti: „Materijalni život, to su ljudi i stvari, stvari i ljudi. Proučavati stvari – prehranu, stanovanje, odjeću, raskoš, oruđe, novčana sredstva, okvire sela ili grada – ukratko, sve ono čime se čovjek služi, nije jedini način da se procijeni njegov svakodnevni život. I broj onih koji među sobom dijele bogatstva zemlje ima svoj smisao.“ (Braudel, 1992: 19)

Svakodnevnica se odnedavno iščitava i iz književnih djela. Naime, u odlomku u kojem se pojašnjavaju književne prilike u hrvatskoj književnosti 18.stoljeća govorilo se o stilskom pluralizmu 18.stoljeća, od kojeg najveći dio pripada poetici prosvjetiteljstva i racionalizma, a poznato nam je da se oni zalažu za dominiranje razuma nad svime, oslikavanje realnosti u djelima te da se u književnosti javlja i svojevrsni realizam. Autori 18. stoljeća u svoja djela unose ono što zamjećuju u stvarnom životu u odnosu na jezik, društvo, gospodarstvo i prostor, čiju točnost potvrđuju i povijesni podaci.

U promatranju svakodnevica u ovom djelu polazimo od knjige Ferdinanda Braudela: *Strukture svakidašnjice. Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, Zagreb, August Cesarec, u kojoj on istražuje ekonomske i društvene strukture s raznih pristupa. Svoje proučavanje svakodnevica nam predstavlja govoreći o hrani, predstavljajući prehranu ljudi u 18.stoljeću, piću i opojnim sredstvima, njihovom porijeklu i ulozi, stanovanju ljudi, građevinskom materijalu i uvjetima u kojima su živjeli (unutrašnjost nastambi), modi koja je i tada uzimala dio svakodnevica (odijevanje ljudi) i običajima od kojih su se neki i danas zadržali.

Bitno je napomenuti da Braudel izlaže detalje o svakodnevnici koju je on proučavao, ali i kritizira tvrdnje koje smatra neutemeljenima, nije puki prepisivač predaja. Npr.: u 18. stoljeću smatralo se da je do velikog porasta stanovništva došlo zbog opadanja smrtnosti, veće brige o higijeni, pitke vode itd. Braudel te tvrdnje pobija, a za to navodi primjere gladi, boginja, nehigijenske uvjete...

4.2. Hrana

Hrana je oduvijek bila bitna sastavnica bez koje nema života, a koja puno govori o kulturi i prilikama koje okružuju pojedinca. Poznata je i njemačka poslovice koja određuje čovjeka prema onome što jede: *Man ist, was man isst* (u prijevodu: ono si što jedeš). Upravo zbog tih podataka, kratko ću predstaviti strukture koje se odnose na hranu, a zastupljene su u ovoj komediji.

Od 15. do 18. stoljeća prehrana ljudi se uglavnom temeljila na biljkama, što se može primijetiti u ovom djelu, veliki broj biljaka se spominje u svrhu je ljudske prehrane. Braudel određuje Europu kao „mesoždersku u cjelini“ (Braudel, 1992:103) a kao razlog tomu navodi njezina nenastanjena prostranstva koja su bila pogodna za uzgoj stoke. Govori o trima civilizacijskim biljkama: žito, riža i kukuruz. Žito predstavlja kao bitnu označnicu Zapada, ali se može naći u Kini iako je tamo neiskorišteno jer prevladava biljna prehrana. Riža je obično hrana za siromašne, ili „pomoćna hrana, koja nimalo ne dovodi u iskušenje bogate, usprkos stanovite upotrebe riže na mlijeku.“ (Braudel, 1992:108) Glavne žitarice su pšenica, raž ječam i zob.

Odmah na početku komedije imamo potvrdu o biljnoj prehrani. Stari baron Tamburlano daje naredbe svojim slugama što trebaju učiniti, te spominje povrtne biljke:

Ali čekaj, skoro bi bil pozabil: zelje, repu, šalatu, luka, povrtnicu, bažula, celara ciklu i bog zna kak se zovu vsa druga, taki mi iz vrta vugnete. (343)¹

¹ Citirano prema «Čini barona Tamburlana», 1967, Komedije XVII i XVIII stoljeća, u Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga XX, priredio Marko Fotez, Zagreb. Sve citate iz navedenog djela u seminaru donosim prema navedenom izdanju i to tako da na kraju citata u zagradu stavljam broj stranice na kojoj se citat nalazi.

U svađi s Dvorskim koji Baronu želi pojasniti da su to biljke koje služe ljudskoj prehrani, za razliku od divljeg kestena i graberja koje baron želi zasaditi, spominje se pšenica:

*Više nam lepi vrt nego vsa tvoja **pšenica**, vse tvoje trsje. 343*

Mladi baron govori o tome kako je stečeno bogatstvo starog barona i što piše u oporuci: njegov djed i od njega otac, imenom Felicijan, bio je trgovac koji je trgovao žitom (jedini u svoje vrijeme) i tako je skupio veliko bogatstvo. Kupio je zatim imanja i kad je poslao cesarskoj vojsci 2 lađe žita postao je baron, dakle žito.

*..kupil je zatim ova dva imanja i kada vojski cesarskoj vu potreboču postavljenoj **2 lađe žitka** je bil poslal... (347)*

Stari baron spominje kruh u poslovi koja je i danas zastupljena a povezuje iskustvo s hranom, odnosno rastom:

Tamburlano: *Vnogo mu je jošče **kruha** pojesti treba doklam on spozna koja sem ja spoznal. (361)*

Iako kruh nije upotrijebljen u pravom značenju, kratko ću predstaviti njegovu ulogu u prehrani.

„Bijeli kruh je rijetkost i raskoš, a jede ga tek 4% populacije stanovništva u Europi,“ (Braudel, 1992:136) „a meki kruh i pecivo su zabranjeni, kao i upotreba 'pudera' na bazi brašna, obilno upotrebljavana za vlasulje onoga vremena.“ (Braudel, 1992:138) Braudel govori o kruhu bogatih i kruhu siromašnih, te većoj potrošnji kruha na selu, nego u gradu. Kvaliteta kruha ovisila je o cijeni žita. Tek na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće dolazi do prave revolucije bijeloga kruha, pšenica zamjenjuje ostale žitarice, kruh se proizvodi od brašna oslobođenog od mekinja.

Promatramo li zbivanja u Europi u tom vremenu, uviđamo da je oslikana realnost u ovom djelu. Braudel opisuje mesoždersku Europu, neumjerenost u mesu u svim oblicima, prehranu različitim biljem i dvije suprotstavljene strane: raskoš i bijedu, obilje i neimaštinu. Na taj primjer nailazimo i u djelu *Čini barona Tamburlana*, u sukobu koji je na početku poglavlja citiran, sukobu sluga koje predstavlja neimaštinu i brine zbog nauma svoga gospodara, o uništavanju biljaka koje su neophodne za život, s baronom kojemu je estetika na prvom mjestu, koji je svjestan svoga bogatstva i obilja. Sluge predstavljaju sloj gladnih, a gladi je

Braudel dao dosta mjesta u svome opisu svakodnevice. Možemo zaključiti i u odnosu na hranu povući neke poveznice između Braudelovih podataka i stanja u ovom djelu a u konačnici stanja u Banskoj Hrvatskoj u 18.stoljeću.

4.3. Piće i opojna sredstva

Braudel predstavlja piće kao bitnu sastavnicu hrane, ali i kao opijanje, bijeg, pa i komuniciranje s nadnaravnim. Ukratko ću predstaviti obje sastavnice.

Voda nije dostupna uvijek, njome se ne raspolaže po želji. Ljudi su se snalazili te prikupljali kišnicu, dobavljali riječnu ili izvorsku vodu i sl. Vodovoda je jako malo, a poznat je problem dovoda pitke vode u 18.stoljeću. Snježna voda dostupna je samo bogatima i smatra se luksuzom jer se prevozila brodom. U odnosu na alkoholizam, govori o vinu, pivu, jabukovači. Tijekom 15. stoljeća i sve do kraja 18. alkoholizam u Europi nije prestajao rasti, a pridružuju mu se neka opojna sredstva poput kave, čaja, duhana.

Vino kao alkoholno piće uključuje cijelu Europu, a kada se radi o proizvodnji vina, onda samo određeni dio Europe, jer trs ne podnosi veliku hladnoću. Izvan Europe vino slijedi Europljane u Ameriku; prema jugu i istoku Europe loza je zabranjena od islama

Velika potrošnja vina je na sjeveru Europe (Nijemci, Holanđani) i piju ga samo bogati.

U 18. st. počinje se proizvoditi i pjenušac i postupno kvalitetna vina postaju raskošni proizvod Zanimljiv podatak je da sredinom 16. st. u Valladolidu potrošnja vina doseže 100 litara godišnje po osobi, što zapravo govori o njegovoj zastupljenosti i navikama ondašnjih ljudi.

U 18. st. masovna potrošnja vina postala je pravilo, i u gradu i na selu, javljaju se krčmice na ulazu u gradove; dijele se i letci na kojima se poziva stanovništvo grada u krčme izvan grada na jeftino opijanje jer se tu ne plaćaju porezi.

Cijena vina je ovisila o cijeni kruha. Ako nema kruha, ili je jako skupo, pada cijena vina jer vino postaje jeftina hrana, sadrži određene kalorije.

Tako možemo ovdje zaključiti da je cijena vina niska, a da kruha ima i da je skup; jer je dostupna i slugama, konkretno Mišku, služi barona Tamburlana, koji se odlazi provešeliti s društvom.

Miško: ...hoću v Raguze ostati i ovde dobro vino raguzansko s veselimi pajdaši piti. (381)

U ovom djelu od opojnih sredstava spominje se duhan, tj. uživanje u mirisu duhana.

Duhan je biljka koja dolazi iz Novog svijeta (Kolumbo je 1492. na Kubi primijetio da domorodci puše smotane listove duhana); zatim duhan prelazi u Europu i još i u 16. st. on je kuriozitet botaničkih vrtova i pripisuju mu se medicinska svojstva .

Svakoj su civilizaciji potrebne dodatne raskoši i čitav niz stimulansa, „opojnih sredstava“; u 12. i 13. st. bilo je to ludilo za paprom i začinima; u 16. st. to je naprije ludilo za alkoholom, zatim čajem, kavom, ne računajući duhan; 19. i 20. st. imat će svoje raskoši, svoje dobre i loše droge; duhan je između 16. i 17. st. osvojio cijeli svijet, a uspjeh će mu biti veći od uspjeha kave i čaja.

Podrijetlo duhana se veže uz američke „divljake“ i ima veliku prednost – veliku sposobnost prilagođavanja klimi i najraznolikijim tlima. Uživati u duhanu može se na tri načina: ušmrkavanje, pušenje, žvakanje, što čine muškarci, ali i dame ga ušmrkuju;

Najviše se puši pomoću lule, kasnije u obliku cigara (zamotano lišće u dužini svijeće – „kuba“) i cigareta (proširit će se iz Španjolske u vrijeme napoleonovih ratova – duhan se zamata u papir malog formata, PAPELITO, dobro je prihvaćen od mladih i u doba romantizma ulazi u svakodnevnu upotrebu)

U didaskalijama se spominje dvaputa da stari baron *tabaka šnofa* (341), dakle uživa u mirisu duhana, te prilikom posjete Abaranala koji mu daje svoju lulu:

Abarabala: Evodog mem kamiš. (da Tamburlanu svoju lulu, ov ju ogleda) (366)

Iz navedenih citata možemo zaključiti da je uživanje u opojnim sredstvima bilo karakteristično za bogatiji sloj stanovništva, a isključeno za siromašne. Nasuprot tome, siromašni su imali priliku uživati u vinu, vjerojatno ne tako kvalitetnom kao bogati, ali su ga konzumirali. Kako je već spomenuto, cijena vina i kruha su obrnuto proporcionalne, pa se dade zaključiti kako je cijena kruha bila visoka, jer je vino dostupno svima, a kruh se uopće ni ne spominje. Uživanje u alkoholu u ovom djelu ima ulogu bijega od stvarnosti, opuštanja, što sluga Miško zapravo i radi na kraju komedije.

4.4. Stanovanje

Kuće su u razdoblju u 15. do 18. stoljeća postojane, građene prema tradicionalnim modelima i u njima se osjeća snažan duh prošlosti. Građene od kamena i opeke, što predstavlja raskoš,

jer kamen netko treba platiti, a opeka je zamjena za arhitekturu od drva. Nasuprot tome, siromašni su kuće gradili od drveta i prekrivali ih slamom, ali se to nije pokazalo dobrom idejom jer bi u požarima znali nestati i cijeli gradovi. Tek od 17. stoljeća opasnost od požara biva riješena upotrebom kamena i crijepa kao građevinskog materijala. Ostali građevinski materijali su drvo, zemlja, glina i slama. Drvo je vezano uz prostor, ako je bogat šumom, prevladavaju kuće od drveta. Seljačke nastambe su većinom na egzistencijalnom minimumu, ljudi i životinje žive skupa, pokućstva gotovo da i nema, dok su stanovi i kuće bogataša većinom katnice, a planovi nekih od njih su i danas sačuvani.

U odnosu na ovo djelo, znamo da je baron naslijedio bogatstvo i da živi u dobro uređenoj kući:

*Tamburlano: Ja ću do **hiže** ići.. (339)*

Iz daljnjeg teksta saznajemo kakve su te kuće bile:

Imale su prozor/e i vrata: *Pogleda čez **oblok**; ..koji tri čez scenu **na vrata** pokažu se. (342)*

Baron Tamburlano naređuje slugama da trebaju otići do trgovca i donijeti raznorazne i najljepše materijale da se ponovno obloži kuća: stolar treba napraviti nove stolove, stolce, kanapee; Iz tih dijelova vidimo kako su tada stanovali, radi se o raskošnom namještaju, imaju stol, stolice itd.

*...pošli tak po kramare, naj mi donesu vsakojačke najlepše izborneše materije kaj znovič dam opteči moje hiže. Tišler ima tak delati nove **kanapee, divane i stolce**, naj se z šoštarom porazme, ov vre znati kakvi poleg nove mode moraju biti. (342)*

*Tamburlano: hej miško, **stolce** im! (371)*

*Tamburlano: naj sedu, gospon fiškališ! (Tamburlano sede se na **stolec** „grosfater“ zvan, a fiškališ na drugi **stolac**) (377)*

Iz dijela koji je već citiran u poglavlju koje govori o hrani, vidimo da su te kuće imale vrtove, koji su bili uređivani.

*Ali čekaj, skoro bi bil pozabil: **zelje, repu, šalatu, luka, povrtnicu, bažula, celara ciklu** i bog zna kak se zovu vsa druga, taki mi iz vrta vugnete. (343)*

Kuće imaju i zrcala, u jednoj se didaskaliji spominje Tamburlano i ogledavanje nove oprave u zrcalu.

Tamburlano (ogleda svoju opravu i gleda se v zrcalo) (369)

U skladu s navedenim citatima možemo predstaviti kuće u kakvima je živjela gospoda u 18. stoljeću. Riječ je o velikim kućama, za čije je održavanje bila potrebna posluga. To su bile kuće kojima je unutrašnjost bila uređena i ispunjena. Spomenute su stolice, (koje se smatraju određenom vrstom raskoši u 18. stoljeću, a tada se i pojavljuju) zrcala, prozori i vrata, kao i vrt ispred kuće u kojem je bilo zasađeno različito bilje. Kuća je uređena po zadnjoj modi, puno se novaca troši na njezino uređenje, dovode se stolari, kuća se oblaže s vanjske strane i sl.

Sve to možemo povezati sa razvojem u Europi, u 18. stoljeću. Braudel navodi da do raskoši dolazi u 18. stoljeću, stolice zamjenjuju klupe, kuće više nisu prazne nego su ispunjene pokućstvom, ukrašavanje postaje moderno, nabavljaju se zrcala (Baron se ogleda na zrcalu) svijećnjaci i sl.

4.5. Ljudi

Na početku komedije *Čini barona Tamburlana* spominju se različita zanimanja, mladi baron, stari baron, fiškališ-odvjetnik, dvorski-upravitelj imanja, prefektuš kao nadstojnik imanja. To su zapravo likovi u komediji. Odmah se vidi podjela na bogati i siromašni sloj stanovništva.

Spominju se trgovci:

...dobro da vsi naši glasoviteši kramari i trgovci vu Carigradu truguju i robu odnodud vekšinum dobavljaju...(339)

Stolari i krojači:

...pošli tak po kramare, naj mi donesu vsakojačke najlepše izborneše materije kaj znovič dam opteči moje hiže. Tišler ima tak delati nove kanapee, divane i stolce, naj se z šoštarom porazme, ov vre znati kakvi poleg nove mode moraju biti. (342)

Vrtlar:

Prefektuš: ...reči moreš da se ti tomu poslu ne razmeš, da k tomu vrtlara potrebno.. (352)

Gradski upravitelji (*Velikotnačnici*)

O načinu života govore sljedeći citati:

...i vu to ime pokloni ovo.. vezda je takov svet da se i dobre reči platiti moraju. (339)

Tamburalno: Naj primeju ovaj mali dar (prikaže mu svoju zlatnu vuricu) na znamenje mojega proti nim nagnutja... (340)

U odnosu na navedena zanimanja možemo zaključiti o tadašnjem životu i ponašanju ljudi. Imanjem upravlja gospodar, kojemu služe odvjetnici, upravitelji imanja, nadstojnici imanja, po čijoj želji se uređuje kuća, dovode stolari, krojači. Postoji čitava lepeza zanimanja i usluga koje se nude onima koji imaju sredstva. Vidimo da se, nažalost vrlo rano pojavilo i mito, zlatnim satom se plaća za dobro mišljenje, lijepe riječi, a taj podatak i govori o odnosu sluga i gospodara, u kojem nema iskrenosti i poštenja, nego samo želje za zaradom.

4.6. Običaji

U poglavlju u kojem se govori o ljudima, bilo je riječi o mitu, podmićivanju sluga kako bi što bolje govorili o svojim gospodarima. Sve to zapravo govori o duhu tadašnjeg vremena. Sluge su spremne učiniti sve zbog novca, što dovodi do zaključka da baš i nemaju dovoljno novaca.

- Običaj naklona u krugu gospode:

Tamburlano: Vre znam kaj si hotel. Rad bi čuti i videti kak mi gospoda, kada se pohajamo, naklone činimo. (354)

- Običaj ljubljenja ruke, mladi baron ljubi ruku staromu:

(kušne mu ruku) (346)

- Običaj ostavljanja oporuke ili testamenta:

*...ali nadalje, nim bu znan takajše **testamntum** njihova oca, vu kojem naredil je da se stareši od falimiji ima vsigdar imanja držati... (347)*

- Običaj čestitanja:

Mladi baron: *Ja sam pak došiel da im gratuleram nad njihovum novum častjum.* (371)

Zaključujemo da u ophođenju s ljudima postoje određene manire ponašanja kojih se drže pripadnici komedije. Naklon u krugu gospode, poljubac u ruku kao odaja časti, običaj čestitanja na nekoj časti ili postignuću, običaj ostavljanja oporuke nam pokazuju da se u odnosu prema drugim ljudima stvaraju već u 18. stoljeću određene norme ponašanja, običaji, koji su se zadržale i danas.

4.7. Moda

Moda najviše govori o civilizaciji i ekonomiji te o stanju unutar jednog društva. Moda je usko vezana uz bogatstvo, siromašni na nju ne obraćaju pozornost. Što je stabilnije društvo, to je moda manje promjenljiva. Braudel navodi neke podatke o modi prije 18. stoljeća: Turke i Daleki istok karakterizira uvijek ista moda, seoske nošnje se mijenjaju sporo, ali ipak dolazi do nekih promjena, upotreba donjeg rublja zabilježena je tek u 13. stoljeću. Moda nam dosta govori i higijenskim navikama ljudi. Običaj žaljenja ili korote za pokojnikom na Sardiniji je tražio nošenje iste crne košulje godinu dana. Nedostatak odjeće uzrok je mnogih bolesti, npr. U 14. stoljeću nisu zastupljene pidžame, što je pogodovalo razvoju mnogih kožnih bolesti, svi su spavali goli, i bogati i siromašni.

4.7.1. Odjeća

U ovoj komediji dosta možemo iščitati o modi u 18. stoljeću. Sluge imaju opremu u kojoj rade, koja se ukrađena i uređena srebrnim i zlatnim nitima.

...to bu lepo imati novu nacifranu libereju... (341)

Za liberaj treba je taki sukna iporte srebrne i zlatne kupiti... (342)

4.7.2. Obuća

Poznato im je nošenje čizama:

...i ako me taki jedne čizme bude stalo... (339)

Vre sem jedne nove čizme razdrzl k nemu hodeč... (362)

Gore spomenuti **zlatni sat** možemo promatrati kao modni dodatak.

Možemo zaključiti da je moda bila bitna sastavnica svakodnevice u 18. stoljeću. Odjeće, tkanina nije manjkalo ni bogatima, ni siromašnima, što nam pokazuje podatak o *librejama* ili odorama za sluge. Biti dobro odjeven je bilo jako važno u ondašnje vrijeme. Gospodari su držali do sebe, ali i do svojih slugu za koje su pripremali posebne odore.

5.Svakodnevice u *Činima Barona Tamburlana* u kontekstu svakodnevice u Banskoj Hrvatskoj

Svakodnevnicu u književnosti 18. stoljeća u Banskoj Hrvatskoj proučili smo na književnim predlošcima sljedećih autora:

- Anonim: *Čini Barona Tamburlana*
- Brezovački, Tito: *Matijaš Grabancijaš Dijak, Sveti Aleksi, Diogeneš*
- Fuček, Štefan: *Historie*
- Krčelić, Baltazar Adam: *Annue*
- Mulih, Juraj: *Regule roditelov i drugeh staršher i Regule dvorjanstva*

Na temelju ovih djela doznajemo o svakodnevici u književnosti Banske Hrvatske u 18. stoljeću. Najviše opisa ljudi i običaja nam donosi Adam Baltazar Krčelić u svojem djelu *Annue*, što je i logično jer je to kronika vremena. Promatramo li ples kao običaj, možemo reći da je u djelu *Historie* Štefana Fučeka iscrpno opisan običaj. Tituš Brezovački opisuje ljude i običaje u svom djelu *Matijaš Grabancijaš dijak*, dok u djelu *Sveti Aleksi* donosi opise stanovanja i mode, jednako kao i djelo ovog seminara (*Čini Barona Tamburlana*) te kao i *Regule roditelov i drugeh staršher* i *Regule dvorjanstva* Jurja Muliha. U njima se može naći i dosta opisa hrane, jednako kao i u djelu Tituša Brezovačkog, *Diogenešu*.

Tako zaključujemo da je najviše prostora dano opisu stanovanja, unutar opisa svakodnevice. Najčešći su leksemi hiže, stolice, stol, vrt. Iduća sastavnica svakodnevice koja je našla svoje mjesto u opisima starih pisaca je hrana. Brezovački i Mulih često spominju kruh kao

namirnicu u svojim opisima, dok je u *Činima Barona Tamburlana* spomenut samo jednom, ali u prenesenom značenju, kao sredstvo za rast, ali zato nailazimo na mnogobrojne biljke, voće i povrće i sl. Opise opojnih sredstava, odnosno podatke o njihovom korištenju, nalazimo kod Tituša Brezovačkog, *Matijaš Grabancijaš dijak*, ali i u *Činima Barona Tamburlana*. U tim djelima i djelima *Sveti Aleksii*, Tituša Brezovačkoga, *Regule roditelov i drugeh staršher* i *Regule dvorjanstva* Jurja Muliha, *Historiama* Štefana Fučeka nalazimo i podatke o modi, odnosno zlatu, opravama i zlatnom satu. Vino se spominje u *Historiama* Štefana Fučeka, *Matijašu Grabancijašu dijaku*, Tituša Brezovačkog kao i u *Činima Barona Tamburlana*.

Na kraju se postavlja pitanje, treba li proučavati svakodnevicu u djelima hrvatske književnosti? Pročitali smo tek nekolicinu djela koja pripadaju književnosti Banske Hrvatske, a dobili smo mnoštvo informacija i potvrdu Braudelovih navoda. Čitajući djelo prvi puta, više se baziramo na radnju, odnose među likovima i konflikte. Tek pri drugom čitanju sam uočila podatke o stanovanju, hrani, modi, itd. Ta činjenica nam pokazuje kolika je vrijednost jednog književnog djela, što ono sve u sebi krije. Nije najvažnije shvatiti tijek radnje, nego se posvetiti svim malim detaljima koji nam, kao u ovom seminaru mogu dati sliku svakodnevice iz davnog vremena. Mnoštvo je podataka o svakodnevici 18. stoljeća ostalo sačuvano u drugim izvorima, ali je zanimljivo kako iščitavajući pažljivo jedno književno djelo, u kojem je riječ o sukobu starih i mladih, možemo otkriti detalje toga vremena za koje ne bismo ni pomislili da se tu nalaze, a teško bismo ih pronašli u nekim povijesnim knjigama. Na koncu, proučavajući svakodnevicu dobivamo sliku prošlog vremena i uviđamo da put do stjecanja određenih bogatstava, namirnica, pića, modnih dodataka i sl. koji su nam danas na dohvat ruke, nije bio tako lak, pa se u nama budi želja da čuvamo i cijenimo ono što imamo.

Literatura:

1. Andrić, Nikola, 1901. *Izvori starih kajkavskih drama*, Rad JAZU, 146, Zagreb
2. Batušić, Nikola, 1978. *Povijest hrvatskoga kazališta*, pogl: *Kajkavske predstave u kaptolskom Sjemeništu, Plemićkom konkviktu i Amadeovu kazalištu*, Zagreb
3. Batušić, Nikola, 2002. *Starija kajkavska drama*, pogl: *Uvod*, Zagreb
4. Bogišić, Rafo, 1974. *Književnost prosvjetiteljstva* u: Franičević, Marin – Švelec, Franjo - Bogišić, Rafo, 1974. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3. *Od renesanse do prosvjetiteljstva*, Zagreb.
5. Braudel, Ferdinand, 1992, *Strukture svakidašnjice, Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od 15. Do 18.stoljeća*, August Cesarec, Zagreb
6. «Čini barona Tamburlana», 1967, *Komedije XVII i XVIII stoljeća*, u *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Knjiga XX, priredio Marko Fotez, Zagreb
7. Fališevac, Dunja, 1978. *Kajkavska komedija Čini barona Tamburlana*, časopis "Mogućnosti", br. 2-3, XXV, Split.
8. Fališevac, Dunja, 1989. *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, poglavlje *Čini barona Tamburlana – klasicistička i prosvjetiteljska građanska komedija*, Zagreb.
9. Jelčić, Dubravko, 2002, *Povijest hrvatske književnosti, drugo znatno prošireno izdanje*, poglavlje: *Stilski pluralizam 18.stoljeća*, Zagreb.
10. Novak, Slobodan Prosperov – Lisac, Josip, 1984. *Hrvatska drama do Narodnog preporoda*, II. dio; pogl. : LXXVII. Čini barona Tamburlana, Split.